

Handelskøbstæder i middelalderen inden for Danmarks nuværende grænser.

Rudkøbings placering i landskabet er bestemt af to hovedkrav: At flest mulig fik den kortest mulige vej til byen samt adgangen til havet. Langelands østkyst er generelt åben og strømfyldt, hvorimod der på vestsiden findes fladvandet lækyst. Ved Rudkøbing løber en strømmende tæt ind under land, som gav mulighed for bekvem landgang. Endvidere kunne Vejlen syd for byen bruges som vinterhavn.

Middelalderens intensive landbrug havde behov for jern til plovskær og andre redskaber. Fældningen af skovene til fordel for agerbrug og græsning fjernede det energimæssige grundlag for jernudvinding. Jernmalm og træ fandtes derimod i rigelige mængder i skånelandenes randegne og i Sydnorge, hvor der til gengæld var knaphed på fødemidler. Den indbyrdes afhængighed mellem de adskilte producentgrupper gav grobund for et fremgangsrigt handelsliv. Handelskøbstæder opstod, markedsøkonomi udbredtes og samfundet civiliseredes.

Rudkøbings byplan er typisk for de 54 købstæder, som blev grundlagt i perioden ca. 1050-1225 inden for Danmarks nuværende grænser.

Byernes opbygning er altid dannet af hovedgader, som i forlængelse af de indløbende landeveje munder ud i en bymidte med torv og kirke.

Side- og baggader følger sig efter terrænet til planens hovedfigur, mens brogaden løber så direkte som muligt fra torvet ned til stranden med skibsbroen.

Når middelalderens mange handelskøbstæder alligevel afviger fra hinanden, skyldes det ikke forskelle i funktionel eller social hensende, men alene tilpasningen til forholdene på stedet. Byer som er omgivet af opland på alle sider har gerne to eller flere indløbende landeveje med en centreret bymidte. Randbeliggende byer dannes ofte af et enkelt eller to tætliggende hovedstrøg med en randbeliggende bymidte. Den udvalgte bygrund indeholdt næsten altid områder med forskellige levestedskvaliteter, som gav anledning til at markere de sociale skel. Endelig betød en stærkt kuperet bygrund, at byen ofte fik forvredne former, terrænrelief-byer, mens en jævn grund har affødt byer med symmetriske parallelformer, jævngrundsbyer.

Rudkøbing er en randbeliggende terrænreliefby. Den er anlagt ved midten af øen ud mod den læ vestkyst. Her skyder den brede bakke, Rue, sig ud som et næs mellem øhavet og Vejlen. Bygrunden udgøres af bakkens faldende flade mod nord. Byen blev grundlagt i slutningen af 1100-årene, hvorfra kirkens ældste dele stammer.

Gåsetorvet i Rudkøbing blev udlagt som plads i begyndelsen af 1700-årene, da bebyggelsen omkring kirken opførtes. Torvet prydes i dag af Bissens statue af H. C. Ørsted.

Smedegade husede oprindeligt købstadens smede, som var henvist til at bo på dette 'isolerede' sted i byen.

Brogade, som forbandt Torvet med skibsbroen, er her skildret stemningsfuldt med legende børn, diligencen og et par mandfolk foran Café Washington. Foto fra ca. 1907.

Den middelalderlige byplan er sammensat af to hovedstrøg, Østergade og Nørregade, som i en slynge mødes på Torvet, hvorfra Brogade løber ned til stranden. Trafik fra det frugtbare Midt- og Sydlangeland søgte gennem Østergade til Torvet, mens trafik fra det arealmæssigt mindre, og mindre frugtbare Nordlangeland løb gennem Nørregade eller over den senere Ørstedsgade til Østergade. Nørregades mindre betydning som hovedgade fremgår af, at den ikke løber direkte til Torvet, men opløses i sidegaderne, Sidsel Bagersgade, Grønnegade og Vinkældergade.

Rudkøbing er en af landets allerbedst bevarede og mest udtryksfulde middelalderbyer. Lokaliseringen i midten af oplandet er skarpt oprykket på grund af øsituationen. Byens hovedstruktur er klart formet af beliggenheden og de indløbende landeveje.

Byens sociale opdeling træder frem med en særlig styrke, fordi bygrunden rummer steder med markant forskellige kvaliteter. De bedste byggegrunde langs Østergades sydside var beboet af byens førende personer. Den nordvestlige del af byen - ned mod stranden og udsat for vind og vejr - var beboet af byens fattigste indbyggere.

Ingen anden dansk middelalderby indeholder så klart et aftryk af sit terrænrelief som Rudkøbing. At den har kunnet bevare sin oprindelige disposition gennem århundrederne, skyldes først og fremmest samfundets stabile grundkonstruktion, afgrænsningen til Vejlen og øhavet samt at trafikmidlerne forblev relativt uforandrede, og at den økonomiske udvikling var behersket.

Landboreformerne hjalp med til at skabe et befolkningsmæssigt overskud på landet. I byerne var der kapital og viden om ny teknologi. Rudkøbings industrielle udvikling begyndte i 1840'erne. Fra 1842 til 1876 blev der oprettet 23 nye virksomheder. Samtidig udbredtes detailhandelen i hovedgaden Østergade og på Torvet, og afviklingen af den gamle bygningsmasse i bindingsværk blev indledt.

Rudkøbing blev ombygget til grundmur i en fart. I løbet af perioden ca. 1840-1890 var det stort set overstået. Over 95% af den ældre bygningsmasse blev udskiftet i dette tidsrum. Brolægningen blev endvidere fornyet, gadelamper opsat og havnen anlagt 1822-1825 og 1847-1850. Kornmagasiner og industrivirksomheder, som fx jernstøberier, garverier og bryggerier, skød op. I slutningen af perioden og frem til 1. Verdenskrig blev byen udvidet med en ring af ny randbebyggelse: Bellevue, Havnegade, Ramsherreds yderste stykke, Strandgade, Nørrebro, Ørstedsgade, Ahlefeldtsgade og Østergades yderste del.

Rudkøbing i 1899. Det store ubebyggede, halvrunde areal midt i byen var oprindeligt et vådområde, hvor bl.a. Piledammen lå. Stedets topografi har tydeligvis medvirket til at skævvride de omliggende gader. I dag er der anlagt en stor parkeringsplads på stedet. Efter Trap Danmark, 3. udgave.

På grund af hastigheden i bygningsfornyelsen blev stilpræget utrolig ensartet. Overalt sås provinsiel grundmursklassicisme - pudsede huse med en fast fagtakt og gennemløbende gesimser, røde tegltage og skorstenspiber. Husene havde fyldingsdøre og sprossevinduer. Rudkøbing blev ombygget med stil.

På trods af bygningsfornyelsen forblev den middelalderlige byplan næsten helt intakt. I 1875 afstedkom Vinkældergades fremføring til Havnegade et hul i Ramsherreds vestlige bygningsrække. Inde i byen har en enkelt nedbrydning af en fremtrædende bygning i Østergade tilsløret den oprindelige rumlige adskillelse mellem den ældre og den yngre del af gaden.

I 1900-årene bredte byen sig mod nord og øst, og til dels mod syd på Rue. Havet i vest og vådområdet Vejlen i syd udgjorde så stærke topografiske grænser, at byen her stadig står skarpt tegnet mod det åbne land. Havnens udbygning gennem de seneste små 200 år slører dog indtrykket noget. Men havnen er i sig selv et interessant og karakteristisk kulturmiljø.

Med byudviklingen i mellemkrigsårene, og især efter 2. Verdenskrig klingede købstadspræget for alvor af til fordel for billedet af en moderne dansk provinsby.

Ørstedsgadegade 16 er på klassicistisk vis udstyret med en stiliseret græsk tempelgavl på facaden. Den livlige kulør er et nutidigt påfund.

Udsigt fra Rudkøbing havns søndre mole op mod byen. Den hvide kornsilo er havnens helt dominerende bygning.